

DUURZAAM DOE JE SAMEN

De rol van levensbeschouwelijke
en belangenorganisaties bij verduurzamingsopgaven
in Zwolle

Rapport voor de gemeente Zwolle

Alfons Fermin, Zeki Arslan en Peter Zwaga

14 november 2022

COLOFON

Auteurs: Alfons Fermin, Zeki Arslan, Peter Zwaga

© Fermin Onderzoek & Advies (Utrecht) en Platforms Sociale Binding
(Amsterdam)

14-11-2022

Inhoudsopgave

1. Inleiding: aanleiding, doel en aanpak onderzoek	5
1.1 Inleiding	5
1.2 Doel en vraagstelling	7
1.3 Aanpak van het onderzoek	7
Afbakening en selectie van de lokale organisaties	7
Interviews	9
1.4 Leeswijzer	10
2. Beleidscontext	11
2.1 Beleid duurzaam Zwolle	11
2.2 Participatie van burgers en groepen bij verduurzamingsopgaven	13
Adviescommissie burgerbetrokkenheid bij klimaatbeleid	13
Burgerbetrokkenheid en klimaatakkoord	14
Sociale opgave en een inclusieve energietransitie	15
3. Verkenning van thema verduurzaming bij lokale organisaties	19
3.1 Inleiding	19
3.2 Geïnterviewde organisaties	19
3.3 Rollen van de organisaties	20
Interesse in thema van verduurzaming	20
Thema's van verduurzaming	21

Rollen organisaties	22
Ontplooiide activiteiten	23
Motivatie van organisaties	25
Voorwaarden en belemmeringen voor activiteiten.....	26
Samenwerking	26
<i>3.4 Suggesties voor lokaal duurzaamheidsbeleid</i>	<i>27</i>
Verbeterpunten informatie en activering burgers door lokale overheid	27
Niet-bereikte bevolkingsgroepen	28
Suggesties voor andere relevante organisaties.....	28
4. Conclusies en aanbevelingen.....	30
<i>4.1 Algemene conclusies</i>	<i>30</i>
<i>4.2 Conclusies over het type organisaties</i>	<i>32</i>
<i>4.3 Aanbevelingen.....</i>	<i>34</i>
Bijlage: organisaties die hebben meegewerkt aan het onderzoek.....	36

1. Inleiding: aanleiding, doel en aanpak onderzoek

1.1 Inleiding

Het probleem van klimaatverandering en opwarming van de aarde wordt breed erkend als een urgent probleem dat handelen vereist van overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties en burgers. Deze urgentie wordt ook in Nederland gevoeld. Het klimaatbeleid van de overheid is gericht op het beperken van de opwarming van de aarde, maar ook op voorbereiding op de klimaatverandering (klimaatadaptatie). Het klimaatakkoord, de klimaatwet, het klimaatplan en de klimaatnota 2021 van de regering geven aan dat het noodzakelijk is om actie te ondernemen. Deze acties en maatregelen hebben vergaande gevolgen voor de burgers en vereisen ook acties en gedragsverandering van burgers. Denk aan de energietransitie, aardgasvrij wonen, het laten plaatsen van zonnepanelen, minder dierlijk voedsel consumeren, duurzame mobiliteit, het scheiden van afval en het beperken van watergebruik.

Het verduurzamen van het huishouden, de samenleving en de economie vraagt om de nodige inspanningen en betrokkenheid van de burger. Met het oog daarop moeten burgers geïnformeerd worden en zich mede-eigenaar gaan voelen van de energietransitie, het klimaatplan en andere verduurzamingsopgaven. Het bevorderen van klimaatplannen zonder de burgers erbij te betrekken kan de ongelijkheden en de polarisatie in de samenleving versterken. Verduurzaming is niet alleen een technische, maar ook een sociale opgave worden opgevat: burgers uit alle geledingen van de samenleving erbij betrekken, hen bewust te maken van het belang en de urgentie van verduurzaming en hen mee te laten denken en mee te laten doen bij het realiseren van de opgaven. De sociale opgave van verduurzaming vraagt ook aandacht voor 'klimaatrechtvaardigheid', om te voorkomen dat de energietransitie de energiearmoede vergroot.¹

De sociale opgave van verduurzaming en de energietransitie kan zich verheugen op toenemende belangstelling. Ook gemeenten ondernemen op deze punten al tal van activiteiten, zoals het buurt- en wijkgericht bevorderen van het verduurzamen van woningen

¹ Zie de webpagina's over [Energiearmoede voorkomen](#) en [de sociale aspecten van de energietransitie](#) van TNO.

met hulp van bewonersinitiatieven en via informatiecampagnes naar burgers. Maar bij tal van gemeenten bestaat er ook een koudwatervrees om burgers te betrekken. En als burgers worden berokken, gebeurt dat vaak met traditionele methoden en worden vaak dezelfde soort organisaties betrokken.² Zo betrekken landelijke, regionale en lokale overheden vooral grotere maatschappelijke en milieuorganisaties en individuele burgers en buurtinitiatieven. Er is weinig out-of-the box denken bij het betrekken van burgers en er wordt niet gekeken naar andere typen organisaties die mogelijk een rol kunnen spelen.

In dit onderzoek verkennen we de mogelijke rol van lokale levensbeschouwelijke en belangengroepen bij de verduurzaming van de samenleving. Het betreft religieuze organisaties, zoals kerken en moskeeën, belangenorganisaties voor jongeren, ouderen, vrouwen en mensen met een migratieachtergrond en (andere) sociaal-culturele organisaties. Die organisaties kunnen ook een rol spelen bij het verspreiden van kennis, het informeren, motiveren en betrekken van burgers en het bevorderen van bewustwording over dit thema.

Aandacht voor de mogelijke rol van deze lokale organisaties is van belang omdat zij toegang geven tot de grote diversiteit aan bevolkingsgroepen in de gemeente. Sommige van hen hebben een achterban onder moeilijk bereikbare groepen voor informatie van de overheid. Hierbij kan gedacht worden aan inwoners met een lage taalvaardigheid, een laag opleidingsniveau en bepaalde migrantengroepen. Deze groepen zijn via lokale (zelf)organisaties beter benaderbaar. Daarnaast weerspiegelt de grote diversiteit aan dergelijke organisaties de grote diversiteit van de stad Zwolle. Tegelijk is ook de achterban van deze organisaties divers, bijv. in leeftijd, sociaaleconomische positie en woningbezit of huur. Omdat deze organisaties hun achterban goed kennen, weten ze vaak beter hoe zij hen kunnen benaderen, informeren en activeren. Daarvan kan de gemeente gebruik maken bij het realiseren van haar verduurzamingsopgaven.

² M. Uyterlinde, A. van Hal, M. Coen & E. Can, *Samen naar een duurzame en leefbare wijk. Lessen van drie jaar experimenteren in kwetsbare wijken*. Den Haag: Platform31 en Nyenrode Business Universiteit, 2022.

1.2 Doel en vraagstelling

Het doel van dit onderzoek is na te gaan welke rol lokale levensbeschouwelijke en belangenorganisaties (kunnen) spelen bij het bevorderen van lokale verduurzamingsopgaven. Er is ons geen ander onderzoek bekend naar de (mogelijke) rol van dit soort organisaties bij verduurzaming van de samenleving. Het betreft dus een eerste verkenning van dit thema, voor Zwolle, maar ook landelijk.

De centrale vraagstelling van dit verkennend onderzoek is: welke rol kunnen en willen lokale Zwolse religieuze en belangenorganisaties spelen bij het bevorderen van betrokkenheid en acties van hun leden bij verduurzamingsopgaven?

Deelvragen bij deze hoofdvraag zijn:

- Staat het thema van verduurzaming op hun agenda van de organisaties, of hebben ze interesse om het op hun agenda te zetten?
- Voor welke aspecten van verduurzaming zien ze een rol voor hun organisatie?
- Welke activiteiten hebben ze al ondernomen op dit terrein, of staan op de agenda? Informeren, bevorderen bewustwording, motiveren of activeren van hun leden?
- Wat motiveert hen om met dit thema aan de slag te gaan?
- Wat hebben ze nodig om hun rol(len) bij verduurzaming te kunnen vervullen?
- Met welke organisaties zouden ze hierbij willen samenwerken?
- Welke adviezen hebben ze voor de lokale overheid, om hun achterban en andere Zwolse burgers te informeren, betrekken en motiveren op dit terrein?

1.3 Aanpak van het onderzoek

Afbakening en selectie van de lokale organisaties

Welke organisaties zijn relevant voor dit verkennend onderzoek? Omdat het accent ligt op de capaciteit van lokale organisaties om hun achterban te informeren, betrekken, motiveren en activeren, beperken we ons tot organisaties met een achterban en leden. Het betreft dan

onder meer levensbeschouwelijke, sociaal-culturele en belangenorganisaties. Het gaat dan om een brede waaier aan lokale organisaties.

Toen we met het onderzoek van start gingen, waren we al bekend met twee organisaties die actief zijn op dit terrein: de Alevitische Culturele Vereniging Zwolle (ACCZ) en de Plantagekerk. Daarom hebben we gekozen om in ieder geval levensbeschouwelijke organisaties mee te nemen in het onderzoek. Deze categorie omvat ook religieuze organisaties.³ We hebben het onderzoek uitgebreid naar lokale belangenorganisaties. Belangenorganisaties zijn organisaties voor belangenbehartiging van bepaalde bevolkingsgroepen. Van belang is dat het gaat om organisaties met een achterban. Het betrekken van lokale organisaties kan nog extra meerwaarde hebben indien het gaat om organisaties met een achterban die door overheden en/of professionals moeilijk te bereiken zijn ten aanzien van verduurzaming en/of zich daar minder bij betrokken voelen. Deze groepen zijn via hun lokale organisaties beter te benaderen zijn.

We hebben ons in eerste instantie beperkt tot levensbeschouwelijk en belangenorganisaties. Dat sluit zeker niet uit dat nog veel meer typen lokale organisaties relevant zijn voor het bevorderen van verduurzamingsopgaven. Maar we wilden niet een al te grote diversiteit van typen organisaties onderzoeken, omdat de onderlinge verschillen de vergelijkbaarheid dan zou beperken. Overigens hebben we wel een organisatie onderzocht die afwijkt van ons profiel, namelijk de Stichting Voor Elkaar Zwolle.⁴ Dat biedt een mogelijkheid om te verkennen of dit soort welzijnsorganisaties ook relevant kan zijn voor verduurzamingsopgaven.

We zijn pragmatisch te werk gegaan, omdat er geen overzicht is van mogelijk relevante organisaties in Zwolle. We hebben een groslijst opgesteld van potentieel interessante organisaties. Omdat we bekend zijn met de Zwolse samenleving, waren we in staat een lijst

³ Religies zijn levensbeschouwingen, maar niet alle levensbeschouwingen zijn religies.

⁴ Dit betreft een soort welzijnsorganisatie met zowel een team van betaalde medewerkers als vrijwilligers (maatjes). Zij organiseert en realiseert activiteiten ter ondersteuning van kwetsbare groepen op het gebied van financiën, werk zoeken en meedoen, waarbij vrijwilligers als maatjes optreden: SchuldHulpMaatjes, JobHulpMaatjes en ParticipatieMaatjes. Achteraf bezien past deze organisaties minder goed in ons opgestelde profiel van relevante organisaties. Maar ze biedt wel een mogelijkheid om te verkennen of dit soort organisaties ook relevant kan zijn voor verduurzamingsopgaven.

met mogelijke interessante organisaties op te stellen. Daarnaast hebben we de opdrachtgever om namen van organisaties gevraagd. Ten slotte hebben we tijdens de interviews gevraagd welke andere organisaties we nog zouden kunnen benaderen. We hebben uit deze lijst van organisaties een selectie gemaakt, rekening houdend met voldoende diversiteit wat betreft levensbeschouwelijke achtergrond en doelgroep.

Uiteindelijk hebben we 14 organisaties benaderd, waarvan tien hun medewerking hebben verleend voor een interview. Daarmee hebben we ons doel bereikt; we hadden namelijk vooraf bepaald dat we met tien organisaties wilden spreken. Redenen die organisaties noemden om niet aan het onderzoek mee te werken hadden vooral te maken met tijdsproblemen (dat ze op korte termijn geen tijd hiervoor vrij konden maken). Dat is begrijpelijk, alle organisaties draaien op vrijwillige inzet. Bij een enkele organisatie speelde mee dat het bestuur nog geen standpunt over dit thema had gevormd. Onder de tien organisaties die we onderzocht hebben zijn er zes levensbeschouwelijke organisaties, drie belangenorganisatie en een welzijnsorganisatie (met een levensbeschouwelijke achtergrond, Voor Elkaar Zwolle). Zie de bijlage voor een lijst met de organisaties die hun medewerking hebben verleend aan het onderzoek.

Interviews

Bij de tien organisaties die bereid waren om mee te werken, hebben we vervolgens interviews afgenomen met medewerkers aan de hand van een topiclijst. De topiclijst was gebaseerd op de deelvragen van het onderzoek (zie paragraaf 1.2). De interviews duurden gemiddeld een uur en werden afgenomen door twee onderzoekers. We spraken vaak met twee betrokkenen (medewerkers en soms ook vrijwilligers) vanuit de organisatie, enkele malen met één persoon en eenmaal met vijf personen. De interviews werden afgenomen tussen eind augustus en eind september 2022. Van de interviews zijn verslagen gemaakt, die we vervolgens hebben geanalyseerd.

Het onderzoek is uitgevoerd door Alfons Fermin (Fermin Onderzoek & Advies), Zeki Arslan en Peter Zwaga (beiden van Platform Sociale Binding), in nauwe afstemming met de

opdrachtgever, Christian Voortman van de afdeling Ruimte & Economie van de gemeente Zwolle.

1.4 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk (2) schetsen we kort de context van het onderzoek, namelijk de aandacht die er is voor burgerbetrokkenheid bij klimaatplannen op nationaal niveau en het lokale, Zwolse beleid voor verduurzaming en het betrekken van de bevolking daarbij.

In het daarop volgende hoofdstuk (3) worden de resultaten van de interviews met tien lokale organisaties gepresenteerd en per thema besproken.

Het rapport sluit af met een conclusie en aanbevelingen (hoofdstuk 4).

2. Beleidscontext

In dit hoofdstuk gaan we kort in op de beleidscontext van het onderzoek. Eerst geven we een overzicht van het duurzaamheidsbeleid van de gemeente Zwolle en de intenties om burgers hierbij te betrekken. Daarna bespreken we intenties en discussies op landelijk niveau om burgers te betrekken bij het realiseren van duurzaamheidsopgaven.

2.1 Beleid duurzaam Zwolle

Zoals alle gemeenten heeft ook Zwolle een duurzaamheidsbeleid. Er kan daarbij onderscheid worden gemaakt tussen beleid gericht op aanpassing aan de klimaatverandering (adaptatie) en het voorkomen van klimaatverandering (mitigatie). Het vergroenen van de stad en meer ruimte geven aan water zijn beleidslijnen die gericht zijn op klimaatadaptatie. Het bevorderen van de circulaire economie en de energietransitie (op basis van het landelijk klimaatakkoord) zijn voorbeelden van acties gericht op mitigatie van de klimaatverandering. Zwolle wil uiterlijk in 2050 energieneutraal zijn en in 2025 de uitstoot van CO² met 25% verminderd hebben, vergeleken met 1990. De gemeente werkt hierbij samen met woningcorporaties, inwoners, ondernemers, maatschappelijke organisaties en andere partijen.

De gemeenteraad van Zwolle heeft in 2017 in de omgevingsvisie deel 1 'Mijn Zwolle van Morgen' doelen voor een klimaatbestendig Zwolle in 2050 vastgesteld. Om deze doelen te realiseren heeft de gemeente de Zwolse Adaptatiestrategie ontwikkeld.⁵ Dit is een strategie om de stad aan te passen aan het veranderende klimaat. De strategie helpt de gemeente, inwoners, bedrijven, winkels, scholen en zorginstellingen om samen ervoor te zorgen dat Zwolle in 2050 klimaatbestendig is. Een van de onderdelen betreft de Zwolse energietransitie, om Zwolle in 2050 energieneutraal en aardgasvrij te maken. In de vorige collegeperiode was hiervoor het 'Plan van aanpak 2018-2022 - Zwolle geeft energie' ontwikkeld. Speerpunt 5 van

⁵ Zwolse adaptatiestrategie: <https://www.zwolle.nl/wonen-en-leven/duurzaam-zwolle/dit-doet-de-gemeente/zwolse-adaptatiestrategie> Gemeente Zwolle, Zwolse adaptatiestrategie. Onderdeel van groenblauw Zwolle, 4 juni 2019, en E-book Zwolse adaptatiestrategie: https://issuu.com/zwolle9/docs/zwolse_adaptatiestrategie_2019

het plan van aanpak betreft het ‘organiseren van een brede samenwerking met bewoners, bedrijven en maatschappelijke instellingen’.⁶

Gemeenten hebben de regierol in de transitie naar aardgasvrije wijken. Het betrekken van bewoners hierbij is een centraal element. In de Handreiking Participatie Wijkaanpak Aardgasvrij van het Programma Aardgasvrije wijken wordt o.a. aangegeven dat aangesloten kan worden bij allerlei formele en informele sociale verbanden in een wijk.⁷ Ook in Zwolle is hiermee aan de slag gegaan.

In de meer algemene Zwolse adaptatiestrategie vormt samenwerking met de bevolking en het bevorderen van eigen initiatief ook een belangrijke rol. Eén van de bouwstenen (deelproduct 4) van de Zwolse adaptatiestrategie is: ‘De stad: hoe nemen we Zwollenaren mee en bieden we hen handelingsperspectieven om hun eigen leef- en werkomgeving klimaatrobust en aantrekkelijk te maken voor 2050?’. De gemeente ondersteunt tevens burgers en groepen burgers die zelf aan de slag gaan, met advies en subsidies.⁸

De nieuwe coalitie heeft zich in het coalitieakkoord ‘Samen voor een waarde(n)volle toekomst’ (25 mei 2022) voorgenomen het proces naar een klimaatneutrale samenleving de komende jaren te versnellen. Het doel is nu om Zwolle in 2040 klimaatneutraal te laten zijn, of zoveel eerder als mogelijk is. Aangegeven wordt dat de energietransitie niet vrijblijvend is, maar een verantwoordelijkheid van iedereen in Zwolle is. Eén van de maatregelen die de energietransitie moet versnellen is: “meer ruimte geven aan inwonersinitiatieven. Samen met die initiatieven gaan we intensiever buurten en wijken in, om inwoners te ondersteunen bij het verduurzamen van hun woningen” (Coalitieakkoord 2022-2026, p.15).

Kortom, samenwerking met bewoners en meer ruimte voor bewonersinitiatieven is een van de centrale elementen in de strategie om woningen en buurten te verduurzamen in Zwolle.

⁶ Naast het gemeentelijk beleid is er het regionale beleid. De gemeente werkt met 10 buurgemeenten samen in het kader van een Regionale Energiestrategie (RES) in West-Overijssel.

⁷ PAW, Programma Aardgasvrije wijken, Handreiking Participatie Wijkaanpak Aardgasvrij: <https://www.aardgasvrijewijken.nl/handreikingparticipatie/default.aspx>

⁸ Zie de webpagina ‘Zelf aan de slag’: <https://www.zwolle.nl/wonen-en-leven/duurzaam-zwolle/zelf-aan-de-slag>

2.2 Participatie van burgers en groepen bij verduurzamingsopgaven

Ook op nationaal niveau is er aandacht voor het betrekken van burgers bij de realisering van verduurzaming.⁹ Verduurzaming is niet alleen een technische, maar ook een sociale opgave. Het gaat erom burgers uit alle geledingen van de samenleving te betrekken, hen bewust te maken van het belang en de urgentie van verduurzaming, hen mee te laten denken en te doen, en hen mede-eigenaar te maken bij het realiseren van deze opgave. Niet alleen Zwolle, maar ook andere gemeenten ondernemen op deze punten al activiteiten, zoals het buurt- en wijkgericht bevorderen van verduurzaming van woningen met hulp van bewonersinitiatieven. Toch is er de neiging om de energietransitie vooral als technische opgave te zien, en minder belang te hechten aan participatie van burgers. Zo kwam *Binnenlands Bestuur* op grond van de nieuwe plannen van de 30 RES-regio's voor de energietransitie tot de conclusie dat burgers hier nauwelijks bij worden betrokken.¹⁰ En ook gemeenten vinden het nog moeilijk om inwoners hierbij te betrekken.¹¹

Adviescommissie burgerbetrokkenheid bij klimaatbeleid

Een onafhankelijke adviescommissie onder leiding van voormalig ombudsman Alex Brenninkmeijer heeft in 2021 een advies uitgebracht over het betrekken van de samenleving bij het bedenken en uitvoeren van klimaatbeleid.¹² De adviescommissie stelt onder meer dat naar de verschillende vormen van burgerbetrokkenheid bij klimaatbeleid weinig systematisch

⁹ Daarvoor is ook een wettelijke basis in ontwikkeling. Om de rol van burgers in het decentrale beleid rond ruimtelijke processen te versterken, is er op 26 september 2022 door de minister van BZK een wetsvoorstel Versterking participatie op decentraal niveau ingediend bij de Tweede Kamer. Deze beoogt de betrokkenheid van inwoners te vergroten bij de voorbereiding, uitvoering en evaluatie van beleid van decentrale overheden. Daartoe zou elke gemeenteraad in de participatieverordening kaders moeten stellen voor en invulling geven aan burgerbetrokkenheid. De veronderstelling is dat de gemeente hiermee beter haar verantwoordelijkheid kan nemen in het ondersteunen van burgers en lokale energie-initiatieven (SCP, Burgers, overheid of bedrijven: wie is aan zet? Den Haag, 2022).

¹⁰ Binnenlands Bestuur 25 juni 2021, 'Burgers nauwelijks betrokken bij energiestrategie'.
<https://www.binnenlandsbestuur.nl/ruimte-en-milieu/burgers-nauwelijks-betrokken-bij-energiestrategie>

¹¹ M. Uyterlinde, A. van Hal, M. Coen & E. Can, *Samen naar een duurzame en leefbare wijk. Lessen van drie jaar experimenteren in kwetsbare wijken*. Den Haag: Platform31 en Nyenrode Business Universiteit, 2022.

¹² Betrokkenheid van burgers bij klimaatbeleid; advies commissie Brenninkmeier. 21 maart 2021
<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/klimaatverandering/klimaatbeleid/betrokken-bij-klimaat/betrokkenheid-burgers-bij-klimaatbeleid>

onderzoek is gedaan, waardoor het overzicht ontbreekt. Andere vormen van burgerparticipatie dan via de traditionele politiek en inspraak zijn nodig. Het advies ging in het bijzonder in, op de inzet van burgerfora voor het klimaatbeleid.¹³ Burgerfora sluiten aan bij de behoefte om de burger meer te betrekken bij het bepalen van de agenda en bij het meedenken over alternatieven. Het zorgt voor ‘ontmoetingsplaatsen’ dwars door maatschappelijke groepen heen. Echter, het organiseren van burgerfora op nationaal, regionaal of lokaal niveau is een complexe en intensieve onderneming, die – indien niet goed doordacht en serieus opgepakt – ook averechtse effecten kan hebben, zoals minder betrokkenheid en vertrouwen van burgers.¹⁴

In de Eindrapportage adviescommissie Burgerbetrokkenheid bij klimaatbeleid (2021) worden zijdelings opmerkingen gemaakt over andere vormen van burgerparticipatie. Het advies is verder gericht op een aspect van burgerbetrokkenheid, namelijk bij het meedenken over beleid. Dat kan via burgerfora, maar ook via bijvoorbeeld een actiegroep. Daarnaast kan burgerbetrokkenheid op het terrein van klimaat en duurzaamheid ook vorm krijgen in gedragsverandering, zoals minder en anders reizen en verduurzamen van de eigen woning. Ons onderzoek richt zich op beide aspecten, zowel gedragsverandering als meedenken bij de ontwikkeling en uitvoering van beleid.

Burgerbetrokkenheid en klimaatakkoord

Burgerbetrokkenheid had ook de aandacht bij de ontwikkeling van het Klimaatakkoord, dat op 28 juni 2019 werd ondertekend. Op initiatief van het Klimaatberaad heeft het Nationaal Platform Burgerparticipatie bij Omgevingsbeleid (NPBO) met Buurkracht en HIER klimaatbureau, gesprekken georganiseerd waar in totaal een kleine 200 burgers aan hebben deelgenomen. Het doel was beter zicht te krijgen op de zorgen en wensen van burgers over dit thema en hoe burgers betrokken willen worden bij de uitwerking en uitvoering van het

¹³ Er zijn nog andere participatiemogelijkheden om burgers te betrekken, zie bijv. Energie Participatie: welke soorten participatie zijn er? <https://www.energieparticipatie.nl/inwoner-of-belangenorganisatie> En: Handreiking participatie in duurzame-energieprojecten, <https://www.klimaatakkoord.nl/participatie/handreiking-participatie-duurzame-energie>

¹⁴ Eindrapportage adviescommissie Burgerbetrokkenheid bij klimaatbeleid, 2021

Klimaatakkoord.¹⁵ Zowel maatschappelijke acceptatie als participatie zijn volgens deze organisaties van belang voor de uitvoering van het Klimaatakkoord. Bij acceptatie gaat het om het voorkomen en verminderen van weerstand tegen de afspraken van het klimaatakkoord. Bij participatie gaat het om “het stimuleren en ondersteunen van groepen burgers om zelf het heft in handen te nemen en om in eigen huis of eigen wijk aan de slag te gaan met de energietransitie”. Indien we dit doortrekken naar de mogelijke rol van lokale organisaties met een achterban, dan gaat het zowel om de aspecten acceptatie als participatie.

Bij het aspect van participatie is het van belang ook te hebben voor de verdeling van rollen en verantwoordelijkheden tussen betrokkenen, en vooral tussen overheden en burgers. Een onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) naar lokale energieprojecten laat zien dat burgers en lokale overheden anders denken over wie op lokaal niveau aan zet is.¹⁶ Uit focusgroepen met burgers en lokale ambtenaren kwam naar voren dat ze verschillend denken over de aanpak van de energietransitie. Lokale ambtenaren zien graag dat burgers en bewonersinitiatieven het voortouw nemen, terwijl een deel van de burgers vindt dat de overheid beter het initiatief en de verantwoordelijkheid op zich kan nemen, omdat ze hiervoor beter geëquipeerd is.

Sociale opgave en een inclusieve energietransitie

Burgerbetrokkenheid bij de energietransitie en klimaatbeleid heeft ook aandacht in de sociale sector. Het gaat dan om ‘de sociale opgave’ van de energietransitie, waarbij ook sociaal werkers en opbouwwerkers bijvoorbeeld een rol kunnen spelen.¹⁷ Die kan ook opgevat

¹⁵ Hoofdstuk 5 van het Voorstel voor hoofdlijnen voor het Klimaatakkoord. En: NPBO, Hier Klimaat bureau, Buurkracht (2018) Klimaatakkoord 2018; Maatschappelijke acceptatie en participatie. Het betrekken van burgernetwerken bij het tot stand komen van het nieuwe klimaatakkoord. <https://www.klimaatakkoord.nl/actueel/nieuws/2018/07/13/betrokkenheid-burgers-essentieel-voor-succes-transitie>

¹⁶ Y. de Kluzenaar, A. Steenbekkers, K. Muiderman, A. Mangnus & W. Blijleven, Burgers, overheid of bedrijven: wie is aan zet? Burgervisies en beleidsvisies op verantwoordelijkheidsverdeling bij lokale energieopwekking. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, november 2022

¹⁷ Movisies november 2019, nummer 3: De sociale opgave van de energietransitie. <https://www.movisies.nl/sites/movisies.nl/files/2019-11/Movisies%202019-3.pdf>

worden als een 'sociale kans' om sociale verbanden in wijken nieuw leven in te blazen.¹⁸

Vanuit het perspectief van de overheid betekent dit bijvoorbeeld dat haar beleid moet aansluiten bij wat er in de wijk gebeurt, bij de initiatieven die er al zijn, en de mogelijkheden en beperkingen van een wijk. Verandering moet niet alleen van bovenaf worden bevorderd, maar ook van onderaf komen en gedragen worden.

Binnen dit sociale perspectief is er ook aandacht voor verschillen tussen bevolkingsgroepen in hun mogelijkheden en opvattingen. Voor dergelijke verschillen zou aandacht moeten zijn bij de ontwikkeling en uitvoering van lokaal klimaatbeleid. Zo kan beleid om bewoners te betrekken gedifferentieerd worden naar verschillende bevolkingsgroepen, en speciale aandacht hebben voor groepen die (nog) er weinig interesse in hebben.

Onderzoek laat zien dat er onder bevolkingsgroepen verschillen zijn in aandacht voor het milieu en klimaatverandering. Het CBS publiceerde in 2021 een rapport over opvattingen en gedrag van de bevolking inzake klimaatverandering en de energietransitie.¹⁹ Het zijn vooral hoogopgeleiden, jongeren, vrouwen en stedelingen die de klimaatverandering als een groot probleem zien, zich erover zorgen maken en klimaatbeleid door de overheid belangrijk vinden. Maar duurzaam denken is niet hetzelfde als duurzaam doen. Bij de meeste dagelijkse activiteiten is er nagenoeg geen verschil in duurzaam gedrag tussen hoog- en laagopgeleiden. Wel hebben hoogopgeleide huishoudens naar verhouding vaker zonnepanelen, maar deze huishoudens reizen ook vaker met het vliegtuig. Vrouwen denken én doen vaak duurzamer dan mannen. Bij jongeren die zeggen een relatief sterk klimaatbewustzijn te hebben, is er vaak een gat tussen denken en doen. En ook bij stedelingen vertaalt duurzaam denken zich lang niet altijd in duurzamer doen.

Uit onderzoek blijkt dat personen met een hoog welvaartsniveau zich doorgaans klimaatvriendelijker gedragen. Uit een eerder rapport van het CBS, over opvattingen en

¹⁸ Yvonne Zuidgeest: 'Maak van de energietransitie een sociale kans', 21 juli 2020, op Sociaal Werk Nederland: <https://www.sociaalwerknederland.nl/thema/sociale-basis-in-de-buurt/nieuws/8711-yvonne-zuidgeest-maak-van-de-energietransitie-een-sociale-kans>

¹⁹ CBS, Klimaatverandering en energietransitie: opvattingen en gedrag van Nederlanders in 2020. Den Haag, 2021 <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2021/22/klimaatverandering-en-energietransitie>

gedrag over milieu en duurzame energie, komen vergelijkbare bevindingen naar voren.²⁰ Het effect van leeftijd is geheel tegen de verwachting in. Voor de meeste aspecten etaleren niet jongeren, maar ouderen energiebewuste opvattingen en milieubewust gedrag. Daarnaast werd naar verschillen tussen herkomstgroepen gekeken: de mensen met een niet-westerse migratieachtergrond vinden het milieu belangrijker, maar handelen volgens de CBS-cijfers daar minder vaak naar. Effectief beleid zou met dit soort verschillen rekening moeten houden bij het benaderen, motiveren en betrekken van verschillende doelgroepen.

Het verschillen naar migratieachtergrond (herkomst) is complex. In deze context wordt ook gesproken over een inclusieve energietransitie of - breder - een inclusief klimaatbeleid. Dan ligt snel het accent op het betrekken van verschillende herkomstgroepen.²¹ Volgens een onderzoek van het Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS) naar een inclusieve energietransitie zijn inwoners met een migratieachtergrond nog niet of nauwelijks betrokken bij de energietransitie. Ook professionals blijken het moeilijk te vinden om deze groepen te betrekken. De gevonden verschillen hangen echter in belangrijke mate samen met andere factoren, zoals opleidingsniveau, leeftijd en taalvaardigheid. FAWAKA Nederland, duurzaam voor iedereen, heeft onderzoek gedaan naar concrete gedragingen inzake duurzaamheid van zowel mensen met als zonder migratieachtergrond.²² Indien gecontroleerd wordt op opleidingsniveau, gender, religie, leeftijd en andere contextfactoren, vallen de meeste verschillen tussen herkomstgroepen weg.²³

Deze inzichten over verschillen tussen groepen is een reden om de term inclusieve energietransitie breed op te vatten, en dus onder meer in te zetten op het betrekken van

²⁰ CBS, Statistische Trends, oktober 2018 <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/43/milieu-en-duurzame-energie-opvattingen-en-gedrag>

²¹ KIS (2021). Naar een inclusieve energietransitie. Belemmeringen en bouwstenen bij de participatie van inwoners met een migratieachtergrond. <https://www.kis.nl/publicatie/naar-een-inclusieve-energietransitie> Klimaatverbond, Inclusieve energietransitie: <https://klimaatverbond.nl/ons-werk/inclusieve-energietransitie/>

²² Lagunas, D., Lobbrecht, C., Heilbron, T. (2017) [Inclusieve duurzaamheid. Een verkenning naar duurzaam gedrag bij Nederlanders met en zonder migratieachtergrond](#), Amsterdam: Fawaka Nederland

²³ Er zijn statische methoden om controlevariabelen – die niet centraal staan in het onderzoek, maar wel de uitkomsten kunnen beïnvloeden – zoals opleidingsniveau en leeftijd, constant te houden. Dat geeft een duidelijker zicht op het effect van de variabele die wordt onderzocht, in dit geval dus ‘migratieachtergrond’.

groepen die zich er niet bij betrokken voelen of niet bereikt worden, zoals lage inkomensgroepen en laagopgeleiden. Ook dient aandacht te zijn voor een lage taalvaardigheid in het Nederlands, die vaker voorkomt onder groepen met een migratieachtergrond, een gevoel van uitsluiting en een gebrek aan herkenbare voorbeelden en rolmodellen. Bouwstenen om groepen te betrekken die zich niet betrokken voelen zijn: een bottom-up aanpak, een integrale benadering (bijv. als onderdeel van het thema gezondheid of armoede), aanpassen van de informatieverbreiding aan de doelgroep en investeren in sleutelfiguren en rolmodellen (bijv. klimaatambassadeurs met een migratieachtergrond).

Een bottom-up benadering geeft ook ruimte aan een rol voor lokale levensbeschouwelijke en belangenorganisaties. Daarmee kan een grote diversiteit aan groepen worden bereikt, inclusief groepen die zich er tot nu toe niet bij betrokken voelen. Deze organisaties maken het mogelijk om van onderop, via informatievoorziening die is aangepast aan de doelgroep, deze te bereiken. Kortom, er zijn veel redenen om aandacht te hebben voor de mogelijke rol van lokaal gewortelde levensbeschouwelijke en belangenorganisaties (en andere typen organisaties) bij het realiseren van lokale verduurzamingsopgaven.

3. Verkenning van thema verduurzaming bij lokale organisaties

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk presenteert de bevindingen uit de gesprekken die we hebben gevoerd met een tiental organisaties. Het betrof een verkennend onderzoek, om na te gaan of dergelijke organisaties al actief zijn op dit terrein dan wel of ze de wens daartoe hebben, op welke wijze ze actief kunnen en willen zijn en op welke thema's. Eerst zullen we ingaan op de organisaties die we hebben besproken. Vervolgens behandelen we per thema de opbrengsten van de interviews. We geven daar soms ook aantallen aan. Echter, omdat het om een zo klein aantal organisaties gaat die we hebben gesproken, en omdat het geen representatieve selectie van organisaties betreft, dient er beperkte waarde aan die cijfers te worden gehecht.

3.2 Geïnterviewde organisaties

We hebben met medewerkers van tien organisaties gesproken. Het betreft de volgende typen organisaties:

- Zes levensbeschouwelijke organisaties, waarvan vijf religieuze organisaties kerkelijke organisaties (moskeeën, kerken, klooster) en een levensbeschouwelijke culturele organisatie (ACCV);
- Drie belangenorganisaties: voor jongeren, vrouwen en werkenden (FNV, Jongerenraad, Vrouwenplatform);
- Een welzijnsorganisatie voor maatjesprojecten (Voor Elkaar Zwolle).

Indien we kijken naar migratieachtergrond zijn er vier organisaties die met name gericht zijn op gelovigen met een migratieachtergrond. Als we kijken naar het ruimtelijk niveau waarop ze actief zijn, zijn enkele organisaties gericht op buurtniveau, veel organisaties zowel op buurt- als gemeentelijk niveau en een behoorlijk aantal ook op regionaal niveau.

Het is niet mogelijk om de omvang van de achterban aan te geven. We hebben dat een enkele keer expliciet gevraagd; dan varieerde hun achterban of leden van enkele honderden tot ruim 10.000 (bij FNV IJssellanden). We hebben echter niet alle organisaties hierover bevraagd. De

antwoorden zijn ook maar van beperkte waarde. Niet alle organisaties hebben een helder beeld van de omvang van hun achterban. Dat is alleen het geval als voor deelname aan de activiteiten een formeel lidmaatschap vereist is, bijvoorbeeld met contributie. In andere gevallen kan alleen een schatting worden gegeven. Ook is de term 'achterban' voor meerdere interpretaties vatbaar. Het kan gaan om het aantal actieve leden. Maar 'achterban' kan ook ruimer worden opgevat. Zo ziet de Molukse kerk Zwolle de Molukse gemeenschap in de regio als haar achterban. De activiteiten van de organisaties kan ook een ruimere groep bereiken dan alleen de actieve leden. Zo kunnen bijeenkomsten ook openstaan voor andere geïnteresseerden. Deelnemers aan de bijeenkomsten kunnen verworven informatie later ook doorgeven aan burens en kennissen.

We hebben dus gesproken met levensbeschouwelijke en belangenorganisaties en een welzijnsorganisatie die vooral op gemeentelijk niveau, soms ook op buurniveau, en vaker ook op regionaal niveau actief zijn. Bij elkaar lijken ze een behoorlijke en diverse groep burgers te bereiken, al kunnen we niet aangeven hoe groot die groepen zijn.

3.3 Rollen van de organisaties

Interesse in thema van verduurzaming

Bijna alle organisaties die we hebben gesproken, hebben interesse in het thema van duurzaamheid. Ze zien de urgentie in van verduurzaming, het onderwerp komt in gesprekken met leden/deelnemers soms naar voren en enkele organisaties hebben activiteiten op dit thema georganiseerd. Slechts bij enkele (3) organisaties staat het (nog) helemaal niet op de agenda. Bij de andere organisaties staat het wel op de agenda en/of zijn ze er al actief mee bezig. Bij enkele (3) organisaties betreft het vooralsnog alleen ideeën over of uitvoering van het verduurzamen van het eigen gebouw. Bij andere (4) organisaties krijgt het thema verduurzaming inhoudelijke aandacht bij contacten met of bijeenkomsten voor leden/deelnemers; dit gaat soms samen met aandacht voor verduurzamen van het eigen gebouw. Deze bredere aandacht voor verduurzaming gebeurt door het organiseren van bijeenkomsten of door informatie in nieuwsbrieven.

Het verduurzamen van het eigen gebouw en van de bedrijfsvoering (zoals keuze voor meer duurzame koffie, verlichting en verwarming van de ruimten en voor afvalscheiding) heeft ook impact op de achterban. Het kan als voorbeeld en inspiratie dienen voor de leden. Het onderwerp krijgt dan aandacht in bijvoorbeeld nieuwsbrieven en het kan tot discussie leiden onder de leden ('waarom wordt er minder warm gestookt?'). Bovendien wordt het eigen gebouw bij veel van de organisaties mede betaald uit donaties, zodat donateurs hierover in discussie moeten gaan en ermee moeten instemmen.

In organisaties die al actief bezig zijn met dit thema, is dat ofwel op initiatief van het bestuur, of van degene die verantwoordelijk zijn voor gebouwbeheer, of door een werkgroep van actieve leden (uiteindelijk met instemming van het bestuur). Organisaties die actief zijn op dit thema, zijn dat pas sinds een of enkele jaren. Dat lijkt erop te duiden dat het een recente ontwikkeling is. Blijkbaar wordt de urgentie om iets met dit thema te doen de laatste tijd sterker gevoeld.

Samenvattend kunnen we zeggen dat zeven van de tien organisaties actief zijn op het terrein van verduurzaming en/of dat ze het thema op de agenda hebben gezet. Bij sommige organisaties gaat het (vooralsnog) alleen over het verduurzamen van het eigen gebouw; bij andere (ook) om activiteiten naar de leden/deelnemers toe.

Thema's van verduurzaming

Met welke verduurzamingsthema's zijn organisaties al actief of voor welke thema's hebben ze interesse? De volgende thema's zijn genoemd: de energietransitie en duurzame energie, verduurzamen van de eigen woning en duurzamer gedrag (kleding, voeding, mobiliteit). Bij verschillende organisaties is er ook aandacht voor het thema van klimaatrechtvaardigheid en dat van energiearmoede. Met name het laatste thema blijkt bij sommige organisaties een issue te zijn omdat ze een achterban hebben die zorgen heeft over of problemen heeft met de huidige stijgende energieprijzen. Bij de vakbond speelt dit thema ook, maar staat het werkgelegenheidsaspect van de energietransitie voorop.

De interesse in thema's zijn deels gerelateerd aan de achtergrond van hun leden of deelnemers. Bij organisaties met een achterban die vooral in corporatiewoningen woont zijn andere thema's relevant dan bij een achterban met vooral koopwoningen, en bij jongeren spelen weer andere thema's (en zorgen) dan bij gezinnen en ouderen. Zo gaven de jongeren (van de Jongerenraad Zwolle) aan dat ze voor verduurzaming van hun woning geheel afhankelijk zijn van de goede wil van hun huisbaas.

Enkele (5) organisaties hebben aandacht voor verduurzamen en duurzaamheid van het eigen gebouw van de organisatie, vanwege een verbouwing of nieuwbouw, maar ook omdat ze het huidige gebouw en het energiegebruik willen verduurzamen (door het plaatsen van zonnepanelen en isolatie) en de bedrijfsvoering duurzamer willen maken (afvalscheiding bijvoorbeeld). Zo wordt bij de Plantagekerk door de koster al vele jaren gewerkt aan onder meer verduurzaming van verlichting en besparing van verwarming en elektriciteit.

Organisaties die het onderwerp van duurzaamheid nog niet op de agenda hebben staan, konden veelal nog geen thema's benoemen waarop ze mogelijk een rol zouden kunnen spelen.

Rollen organisaties

Organisaties die al actief zijn op dit terrein, hebben vooral de rol op zich genomen van informeren van hun leden of achterban, vaak in combinatie met het bevorderen van bewustwording over dit thema en het motiveren en activeren van hen bij bijeenkomsten voor duurzame acties of via nieuwsbrieven. Zo gaf een organisatie aan dat na een informatiebijeenkomst over een specifiek thema (de warmtepomp), enkele aanwezigen achteraf contact hadden opgenomen met de experts die bij de bijeenkomst waren. Een werkgroep in een andere organisatie verstuurt maandelijks nieuwsbrieven over duurzaamheidsthema's, die niet alleen informeren, maar ook zorgen voor bewustwording, motiveren (motieven vanuit de religie) en activeren (er worden maandelijks uitdagingen (*challenges*) aangegeven). Ook gaven enkele religieuze organisaties aan dat tijdens de religieuze diensten aandacht is voor het duurzaamheidsthema (motiverend). Organisaties die

het thema nog niet op de agenda hebben staan, hadden nog geen duidelijk beeld over de mogelijke rol die ze zouden kunnen vervullen.

Kortom, organisaties die al actief zijn op het thema van verduurzaming, zijn dat vooral in rollen van informatieverstrekking, bewustwording en motivering. Wat betreft verduurzaming van het eigen gebouw gaat hun rol uiteraard veel verder.

Ontplooide activiteiten

De activiteiten die zijn ontplooid of op de agenda staan bij de organisaties zijn: informatieavonden over duurzaamheidsthema's, nieuwsbrieven, verduurzaming en vergroening van het eigen gebouw en van het beheer ervan. Daarnaast is er aandacht voor het onderwerp in preken en individuele gesprekken met leden/deelnemers. Eén van de organisaties (kerk) neemt deel aan een pilot van de gemeente over verduurzaming van historische gebouwen. Bij enkele organisaties die een werkgroep op dit thema hebben gevormd, worden meer structureel activiteiten georganiseerd.

Op onze vraag of de organisaties ook meer concreet in actie zouden willen komen, door bijvoorbeeld energicoaches op te leiden, werd over het algemeen ontwijkend of afwijzend gereageerd. Sommige organisaties gaven aan de mogelijkheid om opgeleid te worden tot energicoach wel bij hun leden onder de aandacht te willen brengen. De meeste organisaties vonden deelname aan een concrete activiteit als het opleiden van energicoaches niet goed passen bij hun rol, terwijl anderen aangaven dat ze daarvoor te zeer afhankelijk zijn van vrijwillige inzet. Sommige organisaties zouden wel meer willen doen, maar zijn huiverig taken op zich te nemen die verder gaan dan informeren en motiveren, omdat ze afhankelijk zijn van vrijwillige inzet. Je kunt als organisatie niet te veel vragen van vrijwilligers en het vormt een onzekere en beperkende factor, met het oog op de omvang en continuïteit van de inzet. Ook speelt mee dat ze niet goed weten welke rollen ze nog meer zouden kunnen vervullen. Met de nodige (financiële en personele) ondersteuning vanuit de gemeente zouden enkele organisaties wel aan meer concrete activiteiten kunnen en willen bijdragen. Maar de mogelijkheden op dit punt verschillen per organisatie, en het vraagt om maatwerk.

Een (welzijns-)organisatie binnen ons onderzoek had aandacht voor het thema in zoverre het samenhangt met de schulden- of armoedeproblematiek van hun cliënten. De organisatie werkt met maatjes die mensen met armoede- en/of schuldenproblemen ondersteunen. De maatjes adviseren de mensen die ze begeleiden over mogelijkheden om kosten te besparen, en het besparen op energie is – zeker met de huidige stijgende energieprijzen – daar een onderdeel van. In die zin kunnen ze soms als een soort energicoach optreden. De organisatie gaf zelf aan niet met het thema verduurzaming bezig te zijn, maar is er in de praktijk dus wel degelijk mee bezig. Dat biedt een aanknopingspunt voor bijvoorbeeld de gemeente om met hen in gesprek te gaan, of ze meer expliciet activiteiten op dit terrein kunnen ondernemen.

De organisaties die activiteiten organiseren, hebben geen duidelijk zicht op de impact ervan op het gedrag van hun achterban of leden. Organisaties die informatiebijeenkomsten en nieuwsbrieven verzorgen, gaven aan dat ze hier positieve reacties op krijgen. Maar ze horen meestal niet wat de deelnemers er vervolgens mee doen. Een werkgroep duurzaamheid bij een organisatie (Plantagekerk) heeft een Whatsappgroep opgezet, om resultaten van maandelijkse uitdagingen (*challenges*) met elkaar te delen. Maar dat is niet goed van de grond gekomen, zodat ze via deze weg weinig reacties ontvangen. Ze krijgen wel reacties van leden in persoonlijke contacten met hen, bijvoorbeeld bij of na bijeenkomsten in de kerk.

Bij organisaties die de intentie hebben hun gebouw te verduurzamen of daarmee bezig zijn, gaat hun activiteiten uiteraard verder dan informeren en motiveren. Initiatieven vanuit de gemeente, voor verduurzaming van de bebouwde omgeving in bepaalde buurten of bepaalde typen gebouwen, kunnen hierbij ondersteuning en een stimulans bieden. Zo was een kerk (Plantagekerk) betrokken bij een pilot van de gemeente voor verduurzaming van historische gebouwen uit een bepaalde periode. Door enkele andere organisaties werd aangegeven dat ze graag betrokken zouden worden bij verduurzamingsinitiatieven in de buurt of wijk rondom het gebouw van hun organisatie. De gemeente zou van die betrokkenheid gebruik kunnen maken, om met de betreffende organisaties in gesprek te gaan.

Motivatie van organisaties

Wat motiveert organisaties om aandacht te geven aan het thema van verduurzaming? Bij levensbeschouwelijke organisaties komt de motivatie vooral vanuit hun geloof of levensbeschouwing. Zo staat bij christelijke kerken de notie van 'rentmeesterschap' centraal: de mens heeft de taak van god gekregen om goed voor de aarde te zorgen. Bij organisaties die zich onder meer of vooral richten op inwoners die te maken hebben met energiearmoede, spelen sociaaleconomische en rechtvaardigheidsoverwegingen (ongelijkheid verkleinen, ook met betrekking tot energie en energiearmoede tegengaan) en soms ook levensbeschouwelijke (verantwoordelijkheid voor de planeet). Sommige organisaties gaven aan de ze vooral met het thema bezig zijn van uit sociaaleconomische motieven. Zo gaf een Marokkaanse moskeeorganisatie aan dat ze het een belangrijk thema vonden vanwege zorgen over stijgende energieprijzen onder hun achterban. Tevens was deze organisatie bij haar plannen voor nieuwbouw van hun moskee geïnteresseerd in energiebesparingsmaatregelen vanuit sociaaleconomische overwegingen.

De achterban of leden spelen uiteraard een belangrijke rol bij de formulering van de motieven. Dan gaat het bijvoorbeeld om zorgen over energiearmoede, maar ook over de gevolgen van opwarming van de aarde en klimaatverandering. Zo gaf een jongerenorganisatie aan dat ze meer aandacht aan duurzaamheid wil besteden, vanwege zorgen over dit thema bij hun achterban van jongeren. En binnen een kerk was een werkgroep van leden actief met het thema, vanwege de gevoelde urgentie ervan.

Een enkele organisatie was een regionale afdeling van een landelijke organisatie (FNV IJssellanden). Bij hen speelde ook het landelijk beleid van de vakbond en informatie die ze vanuit de landelijke organisatie ontvingen een rol. Enkele van de religieuze organisaties zijn aangesloten bij landelijke organisaties – zoals de groene kerken en groene moskeeën - die hen met informatie ondersteunden op dit vlak. Ook dat kan een stimulans zijn om zich op meer thema's en met meer activiteiten in te gaan zetten op het terrein van verduurzaming.

Voorwaarden en belemmeringen voor activiteiten

Geen van de organisaties had bezwaren tegen het organiseren van verduurzamingsactiviteiten, maar wezen ook op de randvoorwaarden en belemmeringen daarbij. De organisaties draaien vooral op vrijwilligers, dus zijn afhankelijk van de vrijwillige inzet van leden. Dat stelt eisen en beperkingen aan de activiteiten en continuïteit ervan die ze kunnen organiseren. Sommige organisaties gaven aan dat ze vanwege de afhankelijkheid van vrijwillige inzet financiële ondersteuning nodig hebben om bijeenkomsten en andere activiteiten over dit thema te organiseren.

Daarnaast is er behoefte aan andere vormen van ondersteuning vanuit de gemeente, zoals informatie. Sommige organisaties die activiteiten hadden ondernomen, bijvoorbeeld bij verduurzaming van het gebouw of informatie verzamelen voor een bijeenkomst, gaven aan dat het niet altijd eenvoudig is om de benodigde informatie over bijvoorbeeld subsidies te vinden. Het is niet altijd makkelijk met welke vragen je bij welk loket moet zijn, en de aangeboden informatie is soms nogal ingewikkeld (en niet in eenvoudige taal). Een suggestie betrof het instellen van een laagdrempelig loket. Er is echter al een digitaal 'duurzaam bouwloket Zwolle'. Maar blijkbaar is die niet voor iedereen goed vindbaar.

Indien de gemeente ondersteuning biedt, door bijvoorbeeld deelname aan een informatiebijeenkomst, werd die bijdrage en inzet gewaardeerd door de organisaties. Het is daarbij van belang dat de gemeente de gewekte verwachtingen waarmaakt, als ze bijvoorbeeld toezeggingen doet. En dat ze waardering toont voor de inspanningen die de organisatie op dit terrein al heeft getroost. Enkele belangenorganisaties gaven aan dat, indien ze met adviezen komen, ze het belangrijk vinden dat daarover terugkoppeling plaatsvindt.

Samenwerking

Alle organisaties staan open voor samenwerking met andere organisaties en de gemeentelijke of provinciale overheden. Netwerkvorming en samenwerking zouden behulpzaam zijn bij het leren van elkaar, het uitwisselen van informatie, het motiveren van elkaar en om activiteiten af te stemmen. Het gaat nu om allerlei losse initiatieven van organisaties die niet weten wat

andere organisaties op dit terrein doen. Netwerken en samenwerken heeft dan meerwaarde. De organisaties gaven wel aan dat het voor hen te ver gaat om de regie op zich te nemen bij dit soort samenwerkingsvormen, omdat zie afhankelijk zijn van vrijwillige inzet.

Enkele organisaties hebben al samengewerkt of gesproken met onder meer de gemeentelijke overheid. Andere organisaties gaven aan open te staan om samen te werken of betrokken te worden bij verduurzamingsactiviteiten, ook vanuit de (lokale) overheid.

Daarnaast zijn er al enkele lokale, regionale en nationale samenwerkingsverbanden op dit terrein, zoals groene kerken en groene moskeeën. Het gaat dan om samenwerking bij het delen van kennis, agenderen van thema's, draagvlak van onderaf bevorderen en soms ook om samenwerking bij verduurzaming van eigen gebouwen of andere activiteiten (zoals een biologisch voedselnetwerk opzetten).

3.4 Suggesties voor lokaal duurzaamheidsbeleid

Verbeterpunten informatie en activering burgers door lokale overheid

De organisaties gaven mogelijke verbeterpunten aan voor de wijze waarop de lokale overheid inwoners informeert en activeert, inclusief hun achterban. De betreffende informatie over verduurzaming en subsidies, bereikt volgens hen in onvoldoende mate alle gelederen van de bevolking in de gemeente. Een laagdrempelig loket is hiervoor nodig. Zoals we aangaven, is er al zo'n digitaal loket, maar dat is blijkbaar niet goed zichtbaar. Ook zou er een aanspreekpunt moeten komen, waar lokale organisaties terecht kunnen met hun vragen en initiatieven.

De geïnterviewden gaven verder aan dat volgens hen het taalniveau te ingewikkeld en de informatievoorziening te weinig toegankelijk is voor bepaalde bevolkingsgroepen, zoals laaggeletterden. Tevens zou het thema van verduurzaming niet alleen op stadsniveau, maar ook op buurt- en wijkniveau meer zichtbaar moeten zijn en worden bevorderd. Zo zouden wijkteams laagdrempelige spreekuren over verduurzaming kunnen houden. Lokale organisaties zien voor zichzelf een rol bij het verspreiden van informatie, omdat zij dicht bij die burgers staan. Zij kunnen als intermediair optreden richting hun achterban.

Niet-bereikte bevolkingsgroepen

De organisaties meenden dat tal van doelgroepen niet of slecht bereikt worden door de gemeenten bij het bevorderen van verduurzaming: laaggeletterden en anderstaligen, lage inkomensgroepen, ouderen en jongeren. Deze groepen zouden zich volgens hen soms ook 'overgeslagen' voelen, omdat het verduurzamingsbeleid nu erg gericht is op mensen die het kunnen betalen en een eigen woning hebben. De organisaties meenden dat genoemde groepen beter bereikt kunnen worden via lokale organisaties (inclusief religieuze en belangengroepen), buurtcentra, het onderwijs, en door de informatie in eenvoudige taal, meertalig en beeldend (video's) aan te bieden.

Een enkele organisatie gaf aan dat het ook van belang is dat de gemeente bij activiteiten voor verduurzaming oog heeft voor de mogelijke rol van lokale organisaties. Zo gaf een organisatie aan dat ze informatie in de brievenbus hadden gekregen over een gemeentelijk verduurzamingsinitiatief in de buurt waarin hun gebouw staat, maar dat ze er niet persoonlijk over geïnformeerd zijn. De organisatie gaf aan dat de gemeente een kans liet liggen. De gemeente had met hen in gesprek kunnen gaan, of de organisatie op een of andere wijze een bijdrage aan de verduurzaming in de buurt zou kunnen en willen leveren.

Suggesties voor andere relevante organisaties

Wij hebben maar een kleine selectie van organisaties aangeschreven. Er zijn meer mogelijk interessante organisaties. Enkele die in de interviews werden gesuggereerd zijn: wijkverenigingen, wijk- en buurtinitiatieven zoals 50 Tinten Groen in Assendorp, sportverenigingen, een Zwolse werkgroep van A Rocha (christelijke natuurorganisatie), Fridays for future in Zwolle, het Humanistisch verbond Zwolle, andere kerken en moskeeën zoals de Vrije Evangelisatie Zwolle, Academiehuis De Vrije Kerk, Protestantse Gemeente Hoofdhof, Adventskerk, PKN Zwolle, Koningskerk en Stichting Miesbahoel Islam Zwolle.

We zijn verder niet ingegaan op waarom deze organisaties mogelijk interessant kunnen zijn voor verduurzamingsopgaven. Wel hebben de interviews duidelijk gemaakt dat er veel potentieel is bij lokale organisaties met een achterban om iets met dit thema te doen. Zo

kunnen ook sportclubs een bijdrage leveren aan verduurzaming. Er is bijvoorbeeld al een sportbreed landelijk initiatief om sportaccommodaties te verduurzamen, onder de naam 'De Groene Club'.²⁴

²⁴ Dit is een initiatief van de KNVB, KNHB en KNLTB; zie: <https://www.degroeneclub.nl/> Zie voor een concreet voorbeeld bij voetbalclubs: K. Greven, 'Duurzaam voetbal. Elektrische spelersbus, vegan kantine - clubs met groene shirts lopen voorop in verduurzaming' in NRC van 22 oktober 2022.

4. Conclusies en aanbevelingen

4.1 Algemene conclusies

De resultaten van de interviews met een tiental lokale organisaties laat zien dat ze allemaal duurzaamheid een belangrijk thema achten. Er is een positieve grondhouding om hier aandacht aan te besteden. Een behoorlijk aantal organisaties is al actief bezig met het thema verduurzaming of wil het op de agenda zetten. Daarbij gaat het om verduurzaming van het eigen gebouw van de organisatie (zoals kerk of moskee), en/of om informeren van en bevorderen van bewustwording onder de leden of deelnemers. Een aantal organisaties heeft al activiteiten ondernomen, zoals informatiebijeenkomsten organiseren en een nieuwsbrief uitgeven. Sommige organisaties (soms dezelfde) hebben interesse in of zijn bezig met verduurzaming van hun gebouw en soms ook van de bedrijfsvoering. Andere organisaties hebben interesse in het thema, maar weten nog niet hoe ze dat moeten vormgeven. Ze staan open voor ideeën op dit vlak, ook vanuit de lokale overheid.

Alle organisaties die we hebben gesproken zijn voor hun activiteiten afhankelijk van vrijwillige inzet en bijdragen. Dat vormt een beperking, waarvoor aandacht dient te zijn, wat betreft financiën en personeel. Maar het vormt ook een kracht van de organisaties, omdat het verspreiden van informatie zodoende niet top-down, verticaal, maar horizontaal - tussen gelijken - plaats vindt en beter wordt ontvangen. Zo verzorgt een van de religieuze organisaties een nieuwsbrief, die door de leden zelf wordt gemaakt, en daardoor ook aansluit bij wat onder de leden speelt.

Door hun nabijheid, maar ook door het delen van een religie, levensbeschouwing, en/of belangen, kunnen leden van deze organisaties hun leden en achterban motiveren tot duurzaam gedrag. Religieuze en levensbeschouwelijke motieven vormen een extra motivatie, naast die vanuit burgerschap. Dit geldt ook voor niet-religieuze organisaties, zoals bleek uit het gesprek met een lokale afdeling van een vakbond. Daar vormde verantwoordelijkheid voor de planeet en toekomstige generaties een motivatie, al stonden sociaaleconomische belangen en zorgen over de werkgelegenheid vanwege de energietransitie voorop. Economische motieven bleken ook bij enkele andere organisaties een belangrijk motief om

bijvoorbeeld het eigen gebouw te verduurzamen. Door oog te hebben voor zowel ideële als economische motieven, kunnen meer organisaties en mensen betrokken worden bij verduurzaming.

Er is een wereld te winnen door oog te hebben van het potentieel van deze organisaties. Uit de interviews komt naar voren dat de overheden de potentie van het maatschappelijk middenveld nog niet heeft ontdekt bij het bevorderen van haar verduurzamingsopgaven. Er zijn maar enkele organisaties die contact hebben gehad met de lokale overheid, bijvoorbeeld bij het uitnodigen van ambtenaren voor een informatiebijeenkomst of een pilot voor verduurzaming van historische gebouwen. Enkele organisaties geven aan bereid te zijn activiteiten op dit vlak te ontplooiën, als de gemeente het van hen zou vragen. De gemeente zou met hen in gesprek moeten gaan, wat de thema's zijn waarover ze hun achterban zouden kunnen informeren en bewustwording zouden kunnen bevorderen. Dat vormt een ingang tot hun achterban. Meer in het algemeen wordt meer regie van de gemeente verwacht op dit vlak, bijvoorbeeld bij het bevorderen van netwerken tussen organisaties bij het uitwisselen van kennis en samenwerken bij bevorderen van verduurzaming.

De organisaties kunnen de overheid ook ondersteunen of adviseren bij het ontwikkelen van een gericht beleid om inwoners te bereiken. Er bestaat een vrij brede overeenstemming onder de respondenten dat informatie en mogelijkheden voor bijvoorbeeld subsidie voor verduurzaming vanuit de lokale overheid laagdrempeliger en toegankelijker zou moeten zijn, ook voor groepen die nu niet goed worden bereikt met te talige en ingewikkelde informatie. Juist op dat punt kunnen de organisaties een rol spelen, door de informatie laagdrempelig over te brengen naar hun leden en achterban. Sommige groepen zoals laaggeletterden, anderstaligen en laaggeschoolden, worden volgens de organisaties beperkt bereikt door de informatiecampagnes van de overheden over duurzaamheid. Die groepen zouden wel bereikt kunnen worden via levensbeschouwelijke en belangenorganisaties waarbij ze zijn aangesloten.

Kortom, de overheid zou beter zicht moeten verwerven op de sociale verbanden in de lokale en buurtsamenleving, inclusief de lokale religieuze, levensbeschouwelijke en belangenorganisaties, om die te benutten voor het bevorderen van duurzaamheid.

4.2 Conclusies over het type organisaties

Wat voor typen lokale organisaties kunnen relevant zijn voor een gemeente om de betrokkenheid van de bevolking bij duurzaamheidsopgaven te vergroten? In dit onderzoek hebben we ons beperkt tot vooral levensbeschouwelijke en belangenorganisaties. Aan het slot van het onderzoek reflecteren we op deze afbakening. Belangenorganisaties – waarvan we er twee hebben gesproken – lijken zeker een rol te kunnen spelen op dit terrein. Ze zijn al gericht op het verspreiden van informatie, adviseren, ondersteunen en activeren van leden. Duurzaamheid kan daarbij een onderwerp zijn, indien het verbonden kan worden met hun belangen. Echter, niet alle belangenorganisaties maken die koppeling. Dat heeft soms te maken met andere prioriteiten, maar ook met praktische zaken als een te volle agenda en tekort aan menskracht om nieuwe thema's op te pakken

Kerken, moskeeën en andere levensbeschouwelijke organisaties blijken ook een goede keuze te zijn geweest. Enkele ervan zijn actief op het terrein van duurzaamheid. Enerzijds kan dit thema aandacht krijgen binnen het beheer van het eigen gebouw of nieuwbouw. Anderzijds krijgt dit onderwerp aandacht binnen hun maatschappelijke taakstelling. Binnen kerken gaat het dan om diaconaal werk, het maatschappelijk werk van de kerk, van ondersteuning bieden aan leden van de gemeente en kwetsbare groepen in de samenleving. Verduurzaming kan als maatschappelijke taak worden opgevat. Iets vergelijkbaars geldt voor moskeeën en andere levensbeschouwelijke organisaties. Activiteiten van een levensbeschouwelijke culturele organisatie die we hebben gesproken (Alevitisch Cultureel Centrum Zwolle) worden vanuit vergelijkbare motieven gemotiveerd. Omdat het niet om een gebedshuis gaat, past het organiseren van bijeenkomsten over duurzaamheid makkelijker in hun profiel.

De enige onderzochte welzijnsorganisatie (Voor Elkaar Zwolle), is van oorsprong een diaconale organisatie, die zich richt op het inzetten voor kwetsbare groepen. Volgens de geïnterviewden heeft duurzaamheid over het algemeen weinig aandacht in hun werk, behalve als het relevant is voor hun kerntaken, om kwetsbare burgers te ondersteunen. Zo geven de maatjes wel persoonlijke adviezen aan kwetsbare burgers over het besparen van energie, met het oog op kostenbesparing en energiearmoede. Sinds enkele maanden blijkt deze

organisatie echter een rol te spelen bij de uitvoering van het project Warm Thuis Zwolle²⁵, een project dat inwoners van Zwolle helpt hun huis energiezuiniger te maken als ze het zelf niet kunnen betalen. Wellicht hadden de geïnterviewden nog geen kennis genomen van de deelname van hun organisatie aan dit project. In ieder geval maakt het duidelijk dat verduurzaming niet alleen met ideële, maar ook met financiële motieven verbonden moet worden. Op die wijze bereik je een bredere groep mensen.

Uiteraard zijn er meer typen organisaties die ook interessant kunnen zijn om te betrekken bij het bevorderen van gemeentelijke duurzaamheidsdoelen. Sport- en recreatieverenigingen, culturele organisaties (zoals koren, muziekverenigingen en toneelverenigingen) bijvoorbeeld, evenals wijk- en buurtverenigingen. Uitgebreider onderzoek zou meer licht kunnen werpen op welk type organisaties zich al inzetten voor verduurzaming of daar de potentie toe hebben.

Voor een gemeente die verduurzaming wil bevorderen, is het van belang om een overzicht te hebben van de vele en diverse lokale organisaties, een soort sociale kaart. De grote diversiteit van de Zwolse bevolking weerspiegelt zich in de grote diversiteit aan lokale en buurtorganisaties. De aandacht dient echter niet alleen uit te gaan naar losse organisaties, maar ook naar de netwerken en (mogelijke) samenwerkingsverbanden tussen organisaties. Leden kunnen ook in verschillende organisaties actief zijn. En uitwisseling van kennis en ervaring tussen organisaties kan helpen bij het opzetten van verduurzamingsactiviteiten. Groene kerken en groene moskeeën vormen voorbeelden van landelijke netwerken, net als de Groene Club voor sportverenigingen. Maar er kan ook gedacht worden aan lokale samenwerkingsverbanden, of bijvoorbeeld aan samenwerking met wijk- en buurtverenigingen die primair op het bevorderen van duurzaamheid zijn gericht, zoals 50 Tinten Groen in Assendorp en een Zwolse werkgroep van A Rocha (christelijke natuurorganisatie).

²⁵ <https://warmthuiszwolle.nl/>

4.3 Aanbevelingen

We sluiten het rapport af met een lijst aanbevelingen om het potentieel van het lokale middenveld te benutten. Deze zijn gebaseerd op suggesties en knelpunten uit de interviews met de organisaties. We focussen hierbij op de rol van de gemeente, omdat dit rapport gericht is op de gemeente Zwolle.

- Wees als gemeente goed zichtbaar wat betreft de ontwikkeling van plannen en concrete activiteiten gericht op verduurzaming. Dat biedt lokale organisaties een mogelijkheid om zich erbij aan te sluiten.
- Zorg voor een aanspreekpunt bij de gemeente voor lokale organisaties die gezamenlijk acties willen ondernemen bij verduurzaming van hun pand of onder hun achterban.
- Gebruik de kracht en rol van lokale levensbeschouwelijke, belangen- en andere organisaties bij het bevorderen van verduurzamingsopgaven en bij het ontwikkelen en uitvoeren van het beleid en activiteiten op dit terrein.
- Beschik als lokale overheid over een overzicht (sociale kaart) van levensbeschouwelijke, belangen- en andere organisaties die actief zijn in (delen van) de stad. Zorg ervoor dat er in dat overzicht voldoende diversiteit aanwezig is wat betreft de achterban van de organisaties. Zo'n sociale kaart kan benut worden bij acties gericht op verduurzaming in bepaalde wijken, bijvoorbeeld bij het gasvrij maken daarvan.
- Ga op regelmatige basis het gesprek met deze organisaties aan. Indien er plannen zijn voor verduurzaming in een buurt of wijk, breng dan ook dit soort organisaties op de hoogte en vraag of die er een rol in willen en kunnen spelen. Dat ondersteunt het streven alle geledingen van de bevolking de mogelijkheid te bieden te participeren.
- Om organisaties mee te krijgen bij het bevorderen van verduurzaming, is het van belang dat de gemeente een vertrouwensrelatie met hen opbouwt. Dat helpt om de organisaties te interesseren voor en te betrekken bij initiatieven van de gemeente. Daarbij moet ook aandacht zijn voor netwerken van groepen die minder goed georganiseerd of zichtbaar zijn in de stad, zoals die van jongeren. Bij het ondersteunen en betrekken van dit soort lokale organisaties dienen ambtenaren voldoende

professionele ruimte te krijgen om indien nodig buiten de gebaande wegen te treden om verduurzamingsopgaven te kunnen realiseren. Het gaat immers om organisaties die vooral of alleen op vrijwilligers draaien, en die dus minder professioneel georganiseerd zijn. Daarom is maatwerk vereist.

- Bevorder of organiseer de vorming van allianties of een netwerk van lokale organisaties in de stad die op dit terrein actief willen zijn. Bijvoorbeeld door een combinatie van inhoudelijke en netwerkbijeenkomsten waarbij deze organisaties worden uitgenodigd. Dat geldt zowel voor het ontwikkelen van relaties tussen organisaties onderling als voor contacten met de lokale overheid.
- Houd de voortgang bij als het gaat om het betrekken van lokale organisaties bij de lokale verduurzamingsopgaven. Heb daarbij oog voor mogelijke bijbehorende knelpunten, om die vervolgens aan te pakken. Periodieke evaluaties kunnen hierbij behulpzaam zijn.
- Spreek als gemeente waardering uit voor waar de lokale organisaties al mee bezig zijn op het gebied van duurzaamheid. Denk daarbij ook aan waardering in materieel opzicht, door bijvoorbeeld laagdrempelig een budget (subsidies) beschikbaar te stellen voor organisaties die verduurzamingsactiviteiten willen opzetten. Of door een jaarlijkse prijsuitreiking in te stellen voor organisaties die zich ervoor hebben ingezet.
- Heb oog voor bevolkingsgroepen die slecht worden bereikt door informatiecampagnes van de overheid. Die groepen kunnen vaak beter bereikt worden via lokale organisaties. Houd bij het ontwikkelen van communicatiemateriaal voor de bevolking rekening met de meertaligheid binnen de stad, evenals verschillen in niveaus van geletterdheid.

Bijlage: organisaties die hebben meegewerkt aan het onderzoek

- 1 Alevitisch Cultureel Centrum Zwolle
- 2 FNV IJssellanden
- 3 Surinaamse Moskee Ghulza-e-Madina
- 4 Plantagekerk
- 5 Jongerenraad Zwolle
- 6 Vrouwenplatform Zwolle
- 7 Marokkaanse Moskee As-Soennah
- 8 Molukse Kerk Zwolle
- 9 Dominicanenklooster
- 10 Voor Elkaar Zwolle